

zik irott, használt tankönyveik magukat a tanárokat is, pedig azok megismerése sem utolsó dolog arra nézve, ki komolyan itélni akar. De van egy «irodalmilag is működő, jeles» tanárunk és intézete solo használ teljesen elavult könyvet; egy más «tudósunk» csak meghalt szerzőket érdemesít használatra; egy harmadiknak irodalmilag is kifejezetten a VIII-ik osztályban használt könyvek egyike sem felel meg, mind hiányosak és nem elég magasak: de azért ő nem ír pótló művet, hanem használ egy, a III-ik osztálynak szánt munkácskát. — Ki tagadná, hogy ez esetek nem jellemző vonásai az illetőknek, mint tanároknak? hogy nem jellemzőbbek akármi-féle irodalmi, társadalmi működésüknél és esetleg róluk szóló direktori vagy fődirektori jelentéseknél? Így vezetnek a tankönyvek nemcsak az iskolának, tanításnak, de még a tanároknak is ismeretére és mindezek forrása ott van a programokban jobban, mint bármiféle jelentésekben.

Érdemes hasznos munkát végezne tehát az, ki ez irányban — *sina ira et studio* — dolgoznék; mindenesetre minden aprócseprő külföldi változattatás megfigyelésénél és eszmény-sárkányok eregetésénél hasznosabb, és ki tudja: talán idővel az ily komoly munka annyi sikert is hozna, mint manapság a — frázis.

VARGA OTTÓ.

A FÖLDRAJZI TANÍTÁS FONTOSSÁGA.

A legújabb kor a rohamos haladás korszaka. A modern technika bámulatos vívmányai, különösen a közlekedési eszközök nem sejtett kifejlődése egész socialis, de különösen gazdasági életünket átalakították. Az óriási vasuti hálózat, a világegészet átövező hajójaratok a föld legmesszebb eső pontjait egymáshoz közel hozták, a távolság fogalma megszűnt és az egész földkerekség egy világpiachezá változott. Ezen változások gyökeresen felforgatták eddigi gazdasági életünket. Gazdasági viszonyaink nem alakulnak többé azon tényezők szerint, melyek rendszerint valamely állam viszonyaira nézve kedvezők vagy kedvezőtlenek, sőt még a szomszéd államok viszonyaitól sem függnék egészen, mert ma már a legtávolabbesű földrészek viszonyai is befolyással vannak reá. A gabnaárak emelkedését vagy hanyatlását többé nem lokalis természetű okok,

nem saját termelési eredményünk idézik elő, hanem ép úgy számításba kell vennünk Amerika, India vagy Ausztrália termelését.

Az egyes államok nem izolálhatják magukat gazdasági rendszereikkel; vajjon védvamos vagy szabadkereskedelmi irányt folytassunk-e, többé nem mi állapítjuk meg, mert többé-kevésbé az összes államok kénytelenek, hogy szemként beleilleszkedjenek az egész földet körülövező láncolatba, melynek neve világgazdaság.

Ily körülmények között minden nemzetre nagyon fontos, hogy a föld természeti viszonyait, az egyes államok gazdasági életét, a kulturnépek kereskedelmi berendezéseit tanulmányozza, hogy a világkereskedelem főbb piaczeit, az azokat összekötő közlekedési utakat, főbb hajójáratokat, vasuti összeköttetéseket ismerje. Fontos ez pedig nemcsak a kiválólag kereskedő, hanem az agricultur népekre is, és egyáltalában mindazokra, kik a modern gazdasági élet versenyéből kimaradni nem akarnak.

Ez adja meg a földrajzi ismereteknek kiváló fontosságát, ez biztosít a földrajz részére a tanítandó tárgyak körében előkelő helyet. Sajnos, hogy bármily természetesnek lássék is ez, mégis különösen hazánkban a földrajz tanításának általában nagyon szerény hely jut és e tárgy kiváló fontosságát mértékadó köreink még mindig nem hajlandók elismerni.

Ennek jellemzésére szolgál, hogy középiskoláink felsőbb osztályaiból a földrajz majdnem teljesen ki van zárva. A gymnasium VII-ik osztályában előírt Európa politikai földrajza a földrajzi ismeretek egyoldalú tárgyalása. Ott a földrajzot nem önmagáért, hanem a történelmi alakulások megértése végett tanítják. Sajátságos, hogy a gyakorlati irányu reáliskolákban még mostohabban bánnak el vele, mert ott a III-ik osztályban csak ismétlésképen, mellékesen, heti egy órában végzik Európát. Az ifjú tehát akár a tudományos, akár a gyakorlati pályára lép, teljesen tájékozatlan a földrajz legelemibb ismereteiben. Hiszen a mit a középiskola alsó osztályaiban mint 10—14 éves fiu tanult, rég elfeledte, föl sem említvén, hogy ezen korban a fiu értelmi foka a tulajdonképeni földrajz fontosságának felfogásához fejletlen. Még tovább mehetnék, reá mutathatnék azon anomaliára, hogy még a kereskedelmi szakiskolákban is csak mellékes tárgynak tekintették, hiszen az 1885. szabályrendeletben megállapított tanterv csak a két alsó osztályra szorítja a földrajz tanítását és az érettségi tárgyak köréből kihagyja.

Valószínű, hogy a készülő új tanterv e tárggyal szemben igazságosabb lesz.

A hirneves angol pædagogus Spencer Herbert jeles pædagogiai munkájában * az észszerű nevelés mellett küzd és az iskolában tanítandó disciplinákat is ezen szempontból bírálja meg. Nagyon helyesen állítja föl tehát a tételt: ** «Mindennemű tanulmány kétféle beccsel birhat. Ezek egyikét maga az általa nyújtott ismeret anyaga képezi; a másikat azon sajtásága, hogy az ész fejlesztésére alkalmas-e vagy nem? Bármely tényesorozat emlékezésének haszna nyilvánulhat egyfelől cselekvésünk szabályozásában, másrésztől észgyakorlatul alkalmas voltában. Ennélfogva, midőn arra nézünk, mennyiben alkalmas valamely tanulmánytárgy a tökéletes élet előkészítésére, mindkét szempontból kell bírálat alá vennünk».

Ezen aranszavakat vévén kiinduló pontul, bíráljuk meg a földrajzot is az említett két szempontból; így talán szembetűnőben sikerül kimutatnom, hogy az ezen disciplinával elkövetett elbánás, csakugyan sem nem észszerű, sem nem indokolt.

Szükségtelen dolog azt bizonyítanom, hogy a földrajz az ismeretek hosszú láncolatát nyújtja. Hiszen kiegészítő része az általános tudásnak és a benne járátlant művelt embernek nem tekinthetjük. A modern gazdasági élet pedig a leghasznosabb és legszükségesebb tantárggyá avatta. Hova lenne a kereskedő, a vállalkozó földrajzi ismeret nélkül, még arisztokratikus irányu diplomacziánk is kezdi a földrajzot elsőrangú fontosságának elismerni és ma már kiváló feladatának tekintti, hogy ne csak politikai, hanem gazdasági és kereskedelmi irányban is hasson.

Nem csodálhatjuk tehát azt a lelkesedést, melylyel a francia Frary: «A latin nyelv kérdése» című hires művében a földrajzról szól és azt összes tudásunk központjává akarja tenni.

«Kevés életpálya van — úgy mond, *** — melyben a földrajz hasznos ne volna és ezt még többen belátnák, ha e tárgyat többen és behatóbban ismernék. A tudomány csak azok előtt tárja fel összes kincseit, a kik azt elsajátították. A míg az ember körülötte csak tapogatózdik, addig csak részben lelik meg azokat. De a mióta

* «Értelmi, erkölcsi és testi nevelés». Fordították dr. Öreg János és Losonczy László.

** U. o. 13. l.

*** Frary Rezső: A latin nyelv kérdése 173 l.

a föld kerekése, mely hajdan darabokra volt szaggatva egy egységes piacczá válik, azóta mindig többen érdeklődnek a vásár hullámzásainak figyelemmel kísérése, sőt előre kitalálása iránt. Az iparnak, a kereskedelemnek szükségök van vevőinek, azaz a világnak megismerésére, hogy munkásságukat a legjövendelmezőbb irányba terelhessék».

Ámde nem csak hasznossági szempontból, hanem a tudomány szempontjából sem hanyagolhatjuk el. A történelem legfontosabb segédtudományát bírja benne és a természettudománynak kiegészítő részét képezi. Oly sokféle ismeret-anyagot nyújt, hogy akár csillagászati, akár tisztán physikai, akár nemzetgazdasági, akár kereskedelmi vagy ethnographiai, politikai, statisztikai részeit tekintjük is, kiváló fontossága azonnal szembetűnik.

De tekintsük most az észfejllesztés szempontjából. Sajnos, hogy hazai oktatásunk ezen szempontból épen nem méltányolja. Miben áll nálunk a földrajzi oktatás? Megtanítjuk a tanulót először a térképeleink megértésére, azután elveszödünk idővesztegető térképrajzolással s jobban mondva chablonok utáni másolással; tanítunk egy csomó hegy, folyó, város nevet és azt mondjuk, hogy ez földrajzi tanítás. Nálunk tisztán mint ismeretadó tárgy szerepel, mint pl. a természetrajz is, mely szintén egy csomó természeti lény nevére tanít bennünket. Ezért szorítják le a földrajzi tanítást a népiskolák és középiskolák alsó osztályaira, mert senki sem tulajdonít neki nagyobb jelentőséget és csak a gyermeki elme képes nagy könnyűséggel megtartani egy csomó üres nevet, mely azután mint meg nem emésztett anyag nehezedik reá emlékező tehetségére.

Ez magyarázata azon sajátságos ténynek, hogy az egységes középiskoláról megjelent számos tervezetekben* a földrajznak ismét csak szerény hely jut és a legtöbb még a kilencz osztályra tervezett középiskolában is csak a négy alsó osztályra szorítja a földrajzot. Hogy vehetnők hát rossz néven, ha az egységes középiskola érdekében tartott enqué-en senki a földrajzról meg nem emlékezett, vagy ha ugyanekkor egy fővárosi hírlapban megjelent tanügyi cikk a földrajzi tananyag leszállítását kívánja, mivel az az emlékező tehetséget túlságosan terheli.

Pedig a földrajzi előadást lehet érdekessé tenni és különösen az észképzés szempontjából fölhasználnunk.

* Lásd Egyetemes közoktatásügyi szemle IV. 1892. évf. 6. szám.

A mióta Ritter és Peschel az összehasonlító földrajzzal a földrajz-tudományt megteremtették; mióta különösen Reclus páratlan munkái közkinccsökké váltak, a földrajzot más szemmel nézzük. A földrajz kulcs a természet hieroglypháihoz. Menjünk csak ki a szabad természetbe. Minden kő, minden hegy régi érdekes történetet beszél el,* minden nagyobb folyó egy-egy cultura keletkezéséről regél és az oczeánok a viláfgorgalom csodás intézményeiről, az emberi elme diadaláról mondanak tündérmeséket. Csak szólaltassuk meg a hegyeket, a vizeket, a szeleket a tovarobogó vonatokat, kérdezzük meg a gőzt, a vilanszikkát, ők felelni fognak. Ámde tanuljuk előbb megérteni nyelvöket. Ezen nyelvre a földrajz tanít meg bennünket.

Az észfejlésztés egyik legkiválóbb követelménye, hogy az ítélő képességet növelje és fejlessze. Ezen tekintetben a földrajz első sorban érdemel figyelmet. Nem akarok azon hibába esni, mint pædagogusaink jó része, kik az észfejlésztést, az ítélő képesség nevelését egyes tantárgyak privilegiumának tekintik. Jól tanítva minden tantárgy előmozdíthatja ezen tehetséget. De kevés disciplinánál kínálkozik erre annyi alkalom, mint a földrajz tanításában. Vegyük pl. Anglia földrajzi ismertetését. Ha megelégszünk azzal, hogy Anglia hegyeinek, folyóinak, kikötőinek, egyéb nevezetes városainak megnevezését adjuk, ha megismertetjük termelési, égalji viszonyait és végül konstatáljuk, hogy Anglia a föld legelső kereskedő állama, nyujtottunk ugyan egy csomó hasznos ismeretet, de az ilyen ismeret, a mellett hogy mulékony, az ítélő-képesség fejlesztéséhez hozzájárulni nem fog. De fordítsuk meg a dolgot. Az ország területének és lakossága számának szembeállításából kitünik Anglia lakosságának sűrűsége, a mi rendszerint fejlettebb gazdasági viszonyokra vall. Vizsgáljuk most sorra azon okokat, melyek gazdasági viszonyainak virágzását előmozdították. Vajjon földrajzi fekvése, partfejlődése mennyiben járult hozzá? előnyös-e hegyrendszere és folyórendszere, miért mozdították elő kereskedelmi fejlődését, mennyiben emelték terményei ipari fejlettségét stb. Szóval kutassuk és magyarázzuk, hogy a természet egyes tényezőivel mennyiben segítette elő Anglia gazdagságát. De a természet munkájához hozzájárul az emberi munka, az emberi szellem, mely annak előnyeit felhasználja, de igen gyakran a ter-

* Lásd Reclus: A hegyek története.

mészet akadályaival küzdve, diadalmaskodik fölöttük. Mutassuk ki tehát mily része van az emberi elmének, emberi munkának Anglia nagygyá tételében. Ezzel, azt hiszem, az előadást nemcsak érdekessé, hanem észfejlesztővé is tesszük. Ne elégedjünk meg azzal, hogy Afrikát pl. a legsötétebb földrésznek nevezzük. Kutassuk annak okait is, miért oly hozzáférhetetlen, mutassunk egyszersmind reá, milyen jövő vár Afrikára, mily szerepre van hivatva a világkereskedelemben és miért hoz pl. Németország, Anglia, Franciaország, Portugallia, Belgium stb. annyi pénz és véráldozatot ezen sötét földrész meghódítására. Ezzel az ifjut önálló gondolkozásra tanítjuk, fölkeltjük benne az érdeklődést a körülötte történő dolgok iránt.

Valóban szomorú a felnőtt ifjagnál gyakran tapasztalható tájékozatlanság a jelenben lefolyó igen fontos és érdekes események iránt. Bosszantó, hogy ifjuságunk nagy része olvasmányaiiban inkább a léha regényeket, a szenzációs eseményeket keresi, idegenkedik minden komolyabb olvasmánytól. Ezt pedig leginkább annak rovom föl, hogy az iskola általában távol áll az élettől, az iskolai tanulmányok annyira abstractak, hogy az életben történőkre általában tekintettel alig vagyunk.

A földrajz volna tehát hivatva, hogy az iskolán kívül levő életet az iskolában megismertesse, a gyakorlati élet szükségleteit, a gazdasági viszonyok követelményeit előadja, és így az ifjut az életnek valósággal előkészítse. Ilyen szempontból tanítva a földrajzot, meg van annak erkölcsi, sőt hazafias hivatása is. Mint a történelem, a földrajz is a népek életét írja le. Csakhogy míg a történelem a nemzetek fejlődését az események elősorolásával mutatja be, a földrajz plastikailag domborítja ki azon főbb okokat, melyek valamely nemzet emelkedésére vagy hanyatlására befolytak. A földrajz szemlélhetőleg állítja elénk azon erkölcsi igazságot, hogy a komoly munka, a józan törekvés a nemzeteket nagyokká teszi, a tétlenség, a nemzeti élet elkorcsosulása hozzájárul a nemzetek pusztulásához. A földrajz elénk állít nemzeteket, melyek kedvező természeti viszonyok daczára pusztulnak és viszont olyanokat, melyeknek szorgalma a természet mostohaságával szembe szállott és a természet fölött diadalmaskodott. Csak reá kell mutatnunk korunk nagy vívmányaira, csak reá kell mutatnunk miként győzte le az ember a természet erőit és tette azokat hasznos munkatársaiává. Miként hasította ki a sivatag hátából ama nevezetes csatornát, mely

ma a viláfgorgalom föutja, miként furta át a gránitsziklák gerinczét, hogy az egyes országok közötti távolságot megrövidítse. Valóban oly képek, melyek az ifjuban lelkesedést, munkakedvet ébresztenek és ezzel együtt az erkölcsi érzést megszilárdítják. De hazafiasság szempontjából sem ismerek hazafiasabb tanítást, mint azt, mely az ifjuban már az iskola falai között azon tudatot ébreszti, hogy mint a társadalom leendő tagja reá kötelességek várnak, hogy a nagy nemzeti munkában neki is részt kell vennie.

Hagyjunk fel tehát már a földrajz chablon szerinti tanításával, ne tekintsük azt többé száraz, az emlékező tehetséget terhelő tárgynak, hanem tanítsuk azt úgy, hogy abból az ifjunak és társadalomnak haszna legyen. De ennek természetesen első föltétele az volna, hogy a földrajzt ne szorítsuk le az alsó osztályokba, ne akkor tanítsuk, a midőn a gyermeki elme annak megértésére még gyenge. Mint az olvasás tanításában is két fokozatot különböztetünk meg: a gépies olvasást és értelmes olvasást, úgy a földrajznál az alsóbb fokon a gépies részt kellene tanítani, vagyis a földrajzi alapismereteket, a felsőbb foknak maradna fentartva a földrajz értelmes, észfejlesztő és az önálló gondolkodásra serkentő tanítása.

A külföld legtöbb államaiban ma már a földrajz tanításának fontosságát inkább felismerték, mint nálunk. Legelső ezen tekintetben a németek. Helyesen mondja Herbart,* hogy a földrajznak kell az összes ismereteket összetartani, ez képezi a kötőanyagot. A porosz középiskolákban, a gymnasiumok és reálgymnasiumokban a földrajzt a történelemmel kapcsolatosan az összes osztályokban, még a 9-ikben is tanítják, úgy hogy történelemre és földrajzra összesen 28 óra fordítottatik. Maga Frary beszéli említett könyvében, hogy 1870-ben a németek jobban tudták magukat tájékozni Franciaországban mint maguk a francziák. Bezzeg az 1871-ki nemzeti szerencsétlenség óta a francziák is nagyobb gondot fordítanak a földrajz tanítására, annak hasznáról és szükségességéről most már mindenki meg van győződve. Bainier** nagy földrajzi munkájának előszavában jelzi, mily szerencsés fordulat állott be Franciaországban a földrajzi tudományok iránt és annál jobban szeretik, minél jobban megértik. A szerencsétlenség

* Herbart: Umriss pädagogischer Vorlesungen.

** P. F. Bainier: La Géographie appliqué à la marme, aux commerce, à l'industrie.

iskolája tanította meg őket azt megérteni. Jellemzők saját szavai: «Un heureux reveil s'est produit en France dans l'étude de la géographie; on s'occupe davantage de cette science si attrayante et si utile, qu'on aime d'autant plus qu'on la comprend mieux. L'école du malheur a des enseignement profond pour les hommes que l'égoïsme n'aveugle pas et qui ravent les comprendre et ce sera, il faut l'esperer, l'honneur de notre temps de les avoir compris». Dr. Fináczy Ernőnek a francia középiskolákról szóló tanulmányában látjuk is, hogy úgy az Enseignement classique-ban, mint az Enseignement special-ban a földrajz a legfelsőbb osztályig, ha kevés óraszámban is, de többnyire külön tárgyként taníttatik. Angliára nézve dr. Jankó János (Egyetemes közoktatási szemle 1891) részletesen kimutatta a nagy változást, mely ott is a sokáig elhanyagolt földrajzi oktatás terén beállott. Remélhetjük tehát, hogy közoktatási kormányunk is ki fogja emelni a földrajzot eddigi nagyon is másodrendű állásából és közoktatásunk keretében oly helyet fog részére kijelölni, a melyet fontosságánál fogva érdemel.

SZÁNTÓ SÁMUEL.

DÜLŐ VAGY ÁLLÓ IRÁS?

A reformok korszakát éljük: mikor este reformeszmékkal telt fejünket álomra hajtjuk, rettegve kérjük magunktól, holnapig mi új «nagyszabású» dolgot főznek ki majd a világfelforgatásra törő «reformerek»? Reformok szélvészeli söpörnek végig az egész szárazföldön: csoda-e akkor, ha a polyva és szalma is mozgásba jő? Az a szélvész legújabb időben az «álló» írás szalmáját is felkavarta.

Milyen rendkívül fontos pædagogiai téma! Nem csodálom, hogy a reformleső pædagógusvilág oly mohón neki esett az új «eszmének.» A közoktatási tanács — úgy látszik — szintén alaposan megvitatta a kérdést: «*dülő vagy álló írás?*» Sőt a közoktatásügyi miniszter úr megbizta a tanácsot, hogy tervezetet dolgozzon ki az «új írásmód» tanítására nézve. Az álló írás diadalittas hívei ebből azt következtették, hogy már most az álló írást ismerik el egyedül üdvözítőnek, minden egyéb írásmód a pokolba való.

De a közoktatási tanács megfontolván a dolgot, «*a dülő írás*